

Carl Gustav Ekeberg

Den 1 december 1790 hölls i Kungliga Vetenskaps Akademien som sed var ett högtidligt minnestal över en av akademiens avlidna ledamöter. Talet hölls av linnélärjungen Anders Sparrman. Det var ett långt tal. När det senare trycktes kom det att omfatta 44 sidor. Det måste ha tagit flera timmar att hålla. Man höll långa åminnelsetal på 1700-talet men den här gången gällde det en ovanligt färgstark och intressant person, Carl Gustav Ekeberg. Ekeberg var ledamot av akademien sedan 1761 och hade en kort tid varit dess preses. Han hade lämnat flera viktiga bidrag till akademiens handlingar, bl a en beskrivning av den kinesiska lanthushållningen. Men talet kom i betydande utsträckning att handla om hans intressanta liv.

Apoteks- och läkarstudier

Ekeberg föddes på Djursholms säteri 1716, äldsta barnet till förvaltaren över flera frälsegods. Eftersom föräldrarna hade det relativt gott ställt kunde Ekeberg vid 11 års ålder påbörja studier i bl a kemi i Uppsala för att tre år senare gå i apotekslära i Västerås. Där stannade han i 6 år och kom sedan till Åbo där han dels var verksam vid akademi-apoteket, dels studerade medicin och naturvetenskapliga ämnen vid Åbo Akademi. Intresset för medicin hade väckts redan i Västerås. Som apotekselev fick han ofta skriva ut mediciner till den sjuka allmogen, läkare fanns inte alltid tillstädes. Mediciner förskrevs på den tiden mer eller mindre på en slump. Det var närmast fråga om ett lotteri om medicinen botade eller förvärrade.

Skeppsläkare

Ekeberg blev erbjuden att följa med såsom skeppsläkare på en resa till Spanien. Hans goda kunskaper i matematik gjorde det lätt för honom att under resan lära sig både navigation och artillerikonst. Detta gjorde att han på två efterföljande resor till Spanien fick följa med som kombinerad styrman och styckjunkare, något som inte bara var intressant utan också mer inkomstinbringande än att fungera som läkare. De verkligt goda inkomsterna kunde man emellertid få genom längre färder, genom anställning i Ostindiska kompaniet.

Ostindiska kompaniet

Ostindiska kompaniet grundades i Göteborg 1731 och hade verksamhet fram till 1806. Kompaniet handlade främst på Kina. Man exporterade järn- och trävaror från Sverige. Det mesta såldes i Spanien och man fick silver i utbyte som sedan fraktades till Kina. Från Kina importerades sedan lyxprodukter t ex te, porslin och sidentyger. Adelsfamiljerna beställde ofta hela porslinsuppsättningar från Kina. Man kunde då specificera utformningen på servisen, t ex med släktvapnet som mönster. När ett skepp skulle avgå från Göteborg gällde det att lägga in sin beställning. Det berättas om en adelsfamilj som när de lämnade sin beställning med en ritning av släktvapnet inte observerade att ett barn hade gjort en anteckning på baksidan med lydelsen: "Idag har Mamma varit dum". Eftersom kineserna inte förstod vad som var dekor och vad som inte hörde dit fick familjen efter ett och ett halvt år (så lång tid tog resan i allmänhet) tillbaka sin beställning med texten noggrant återgiven på varje tallrik.

Styrman på stormig seglats

En amiral Ankarkrona, som också var direktör i Ostindiska kompaniet, hade fått kännedom om en skrift i artillerikonst som Ekeberg hade författat. Kompaniets fartyg var i allmänhet bestyckade för att kunna försvara sig mot sjörövare, kapare och inte minst konkurrenter, så dessa kunskaper var värdefulla. Amiralen såg till att Ekeberg 1742 blev fjärde styrman på kompaniets skepp Drottningen.

På hemresan från Kanton dog kaptenen, seconden avvek och förste samt andre styrman blev allvarligt sjuka. Ekeberg fick därför fungera som second under tredje styrman. Ekebergs visade skicklighet under hemresan ledde till befordran till tredje styrman på skeppet Stockholm, som 1745 seglade ut från Göteborg på en ny resa till Kanton. Den 12 januari råkade man ut för en orkan på Nordsjön. Skeppet bröts så småningom i två halvor och förläste vid Shetlandsöarna, men Ekeberg och några få ur besättningen överlevde. Den stormnatten blev den 28-årige Ekebergs hår vitt.

Sjökaptenen

Efter ytterligare några resor som styrman blev han 1758 kaptän. Under de kommande resorna gjorde han upp sjökort över de ostindiska farvattnen och delade med sig av dessa både till andra sjöfarare och till Vetenskapsakademien i Stockholm.

Sjökaptenen Ekeberg

Linnés tebuskar

På en av resorna lyckades Ekeberg hemföra levande tebuskar. Ekebergs fru, Hedvig Erlant, mötte honom i Göteborg och for sedan i förväg till Uppsala. På skumpiga västgötavägar bar nu resan av i vagn. Fru Ekeberg hade den tunga lådan med teplantor på knäna. I Uppsala mottogs teplantorna av en överlycklig Linné. Ekeberg hade vid

denna tid, i början på 1760-talet, köpt Altomta gård och blev godsägare i Uppland. Både genom närheten till Uppsala och genom sitt inval i Vetenskapsakademien 1761 kom han i kontakt med och blev vän till Linné.

Linnélärjungen Sparrman

Två av Ekebergs resor är särskilt kända eftersom han då hade med sig personer som kunde skildra vad som hände. På resan med skeppet Stockholms Slott som startade i december 1764 medföljde Ekebergs levnadstecknare Anders Sparrman. Sparrman som var lärjunge till Linné kan ha kommit i kontakt med Ekeberg genom Linnés förmedling. Men troligen kände de varandra innan, Sparrman kom från Tensta socken och var därmed nära nog granne med Ekeberg. Sparrman kunde på denna resa bevittna hur Ekeberg skilde sig fördelaktigt från de flesta sjöbefäl på den tiden genom att behandla sin besättning på ett anständigt sätt.

Hvilken nåd, dyrbar skänk och sällhet

Vid denna resa friköpte Ekeberg en ung slav från Sumatra. Den friköpte slaven lärde sig svenska och fick följa samma undervisning som Ekebergs egen son som medföljde på resan. Vid hemkomsten förhörde den förre detta slaven om kristendomens grunder inför hela Tensta församling och blev införlivad med församlingen. Sparrmans kommentar till detta lyder: "Hvilken nåd, dyrbar skänk och sällhet för en Hedning! Hvilken förmöjelse, ny styrka och uppmuntran för de Rätt-trogne!" Ekebergs kristna sinnelag kan fortfarande beskådas i Tensta kyrka. Ekeberg snidade, målade och förgyllde med egen hand ena sidan av kyrkans predikstol.

Morianen Badin

Vad som sedan hände med malajpojken vet vi inte. Det har spekulerats om att han senare skänktes till kungaparet och fick namnet Badin. Morianen Badin figurerar i flera sammanhang, bl a i Crusenstolpes historiska roman med samma namn. I så fall kan man beskåda en replik av den friköpte i Ulriksdals slottspark. Den verkliga Badin, som var neger och inte malaj, kom emellertid med all sannolikhet från Västindien.

Min son på Galejan

Den andra resan som givit upphov till en välkänd skildring ägde rum 1769-1771 på skeppet Finland. Då medföljde Jacob Wallenberg som skeppspräst. Resan finns skildrad i hans roman "Min son på galejan". Boken är fortfarande läsvärd. En av höjdpunkterna i den är skildringen av en svår storm där Ekeberg genom att han lyckades få tag på en tågstump räddades. Utan denna hade "både vårt Finland och fru Ekeberg varit ett par bedrövade änkor". Stormen finns också skildrad i Sparrmans åminnelsetal där han bl a nämner att "Ekeberg, hvilken, jämte flere andre, på halfdäcket uthärdade en där inrusande sjö, samt, under nämnde och mycken annan förstörelse, sköljdes av och an på däcket, de blefvo detta oagadt av den milda Försynen

alla förundransvärdt bevarade."

Altomta förbättras

Innan Ekeberg blev gammal och sjuk kunde han ändå mellan resorna vistas en del på sin gård Altomta. Där gjorde han sig med Sparrmans ord nyttig genom "et stort kärrens utdikande til äng, 20 tunnlands oländig marks upodling til åkrar [...] dessutom lät Ekeberg röja 8 tunland skog til beteshagar, [...] bygde väderqvarn, upförde stengärdesgårdar, grafde ansenlige aflopps-diken, bröt sten, nedgrafte och därmed jämnade och stenlade hela gårdstomten, som förut var ostädad av stora stenar och ohyggeliga stenrösor. Han anlade trädgårdar, och efterhand nybygde samt inrättade både hela man- och ladugården [...] han skaffade bättre utsäden för sig och sina grannar, af på nejden förr okände sädeslag, såsom Ægyptisk råg och Sicilianskt vete m. m."

Inspektorn i Wattholma

Hur kom det sig att Ekeberg köpte Altomta? Han hade visserligen i unga år studerat i Uppsala, men sedan vistades han på annat håll, bl a i Västerås, Åbo och i Göteborg. En av Ekebergs bröder, Johan Fredrik, följde emellertid i faderns fotspår och blev inspektör vid Vattholma bruk. Det kan möjligen ha varit genom denne som Ekeberg fick kontakt med Tensta- och Lenatrakten och därigenom fick möjlighet att förvärva Altomta.

Avhandling om Tensta och Lena

Ekeberg hade ytterligare en bror, Joseph Erik som var skeppsbyggmästare. Han hade i sin tur en son, Anders Gustaf, som blev docent i kemi vid Uppsala universitet. Det ur vår synpunkt märkliga med honom är att han under en studietid i Greifswald författade en avhandling om Tensta och Lena socknar.

Gammal och sjuk

Ekeberg sände in ett stort antal skrifter i olika ämnen till Vetenskapsakademien, bl a om navigation, lantushållning och geografi. En av de märkligare skrifterna blev dock inte insänd. Den innehåller en noggrann beskrivning av den hjärtåkomma, angina pectoris, som Ekeberg slutligen avled av 1784: "Flera år har jag vid häftigt gående eller rörelse känt et styng uti bröstet, såsom då man är antruten [...] Men nu har jag blivit ansatt av ett dylikt styng, utan at blodet får någon ovanlig rörelse; [...] Detta stynget är oförlikneligen plågende, och drager sig småningom til vänstra armbålen med lika värk, til dess at armen ned til armbågen begynner domna, hvilket kännes ända ned til fingrarne.." Det är läkaren och naturvetenskapsmannen som talar till oss genom dessa ord. Men också den gamle och sjuke Ekeberg. Plötsligt kommer vi honom mycket nära.

Claes-Henric Siven